

РАНКО ПАВЛОВИЋ
ГРОМАДА

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензент
Сања Маџура

РАНКО ПАВЛОВИЋ

ГРОМАДА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Фондација БРАНКО ЋОПИЋ
Бања Лука

1.

Тишина крцну као презрела лубеница под оштрим сјечивом.

– Замјенику ампутирали руку!

Секретарев глас био је оштар и леден, као да су баш њим, тим гласом, једним потезом, од- странили Замјеников болестан уд.

Вајар се скљокао у фотељу и, не скидајући поглед са Секретаревог блиједог лица, посегао за чашом на столу, али је његова рука утонула у празнину.

– Десну – рекао је Активиста гласом у коме није било неравнина.

Стајао је крај прозора, допола заклоњен завјесом, непримјетан као и увијек, тешко је било разлучити да ли се то лепрша силуета његовог тијела или завјеса.

Кабинетом се тишина потом дуго сударала са масивним конференцијским столом, столицама високих наслона, сточићем у углу окруженим с три фотеље и застакљеним витринама претрпаним књигама које годинама нико није листао, клизила низ стакло велике Замјеникове слике на зиду, а онда одзвањала у ушним шкољкама, завлачила се у канале и чекићала по бубњићима.

– Отфикарили – стањен Секретарев глас, којим је хтио да нагласи значај оног што је малочас рекао, још једном је лагано заталасао тишину.

– Одрезали – пожурио је Активиста да на љепши начин каже то што је рекао Секретар.

Потом се неколико пута окренуо на све стране, прочешљао погледом и најскровитије кутке, пропео се на прсте и завирио и на највише полице витрина, као да је желио да провјери није ли неко чуо Секретареву несмотрену рогобатност. Јер, о Замјенику и свему ономе што каже или чини, говори се само бираним ријечима, узвишено такорећи.

– То се није смјело догодити! И то се није догодило! Кажем вам, то се никако није могло догодити.

Вајарева рука, као да је кренула за управо изговореним ријечима не би ли их некако зауставила, да се тако непромишљене не измигоље из кабинета, још једном је додирнула само дно празнине на сточићу одакле је навикао да узма чашу с пићем. Како само та празнина вртложно струји некаквом хладноћом, помисли и за сваки случај опипа површину стола, можда је та стаклена враголанка ипак негдје ту, али бјежи од његових испружених прстију.

– Смјело, не смјело, догодило се – сада је Секретар говорио тврдим гласом каквим се саопштава само оно што ће оставити далекосежне посљедице и на што се не може утицати. – Прије пола сата стигла је повјерљива депеша из Централне, а сутра ће вјероватно бити објављено саопштење за јавност.

Активиста је истурио цијелу главу иза завјесе и климајући њоме потврђивао значај сваке Секретареве ријечи, што је увијек чинио у изу-

зетним приликама или када је желио да нешто свакодневно, сасвим обично, учини догађајем од посебне важности.

У ситуацијама када се разговарало о нечем значајном и када је о томе требало заузети став, Секретару се често догађало да му мисли одлутају тамо гдје им у том тренутку није мјесто. Тако је било и сада па је, као да уопште није добио важну поруку из Централне, почео да размишља о Активисти. Никада није сазнао ко је, одакле је и ко га је послао у Комитет, чак му ни име не зна. Затекао га је у кабинету прије непуну деценију, када му је његов претходник, који је, прије него што је позван на рад у Централни, такође десетак година гријао фотељу у којој он сада сједи, предавао дужност. Саопштавајући му шифре за отварање сефа са тајним документима и досјема, рекао је да ни он ништа не зна о том повисоком, усуканом човјеку неодређених година (неки су говорили да му је педесетак, а други су тврдили да је већ начео осму деценију) на чијем лицу нико никада није запазио смијешак или макар трунак радости, али ни трагове љутње, туге, озлојеђености, забринутости или било чега другог што на лицу осликава трептаје човјекове душе.

На радно мјесто долазио је увијек на вријеме, уредно обучен и избријан. Обављао је свакојаке послове. Припремао је и умножавао материјале, исписивао имена на коверте, водио књиге протокола, ишао на пошту, разносио позиве за састанке. На сједницама Комитета, гдје је увијек стајао, никада није сједио, хватао

је забиљешке, дохватао Секретару оно што би му затребало (нико никада није схватио како зна шта коме треба у одређеном тренутку, али он је непогрешиво додавао баш то за чим би нечија рука посегнула, чак и онда када се налазило у другој канцеларији). Одлазио је на састанке на терену, у новинама подвлачио оно што би обавезно требало прочитати, нарочито у саопштењима из Централне. Плату и накнаде за топли оброк и превоз није добијао нити их је тражио. Активиста, па да наплаћује свој рад? Боже сачувај! Први је долазио на посао, а посљедњи одлазио, никад и ничим се не намећући, а увијек свима при руци.

– Ако је уопште и одлазио с посла – шететски је једном, када се о његовој преданости раду повео разговор, узгредно добацила чистачица и, раскопчавши радни мантил, показала на заобљен стомак.

Била је ближа четрдесетој него тридесетој, пониска, црномањаста, разговорљива, увијек спремна да добаци неку двосмислену досјетку послуже које би јој се присутни дуго смијали. На посао је стизала два сата прије завршетка редовног радног времена. Сваки минут би користила да нешто ради али и да поразговара с оним поред чијег би стола радећи пролазила. Питала је и често сама одговарала на постављено питање, започињала причу у једној а завршавала у другој канцеларији, а када би сви кренули кући, укључивала би усисивач и сама са собом настављала разговор тамо гдје га је малочас прекинула. Дуго је причала о томе

како би вољела да има пород. Вријеме пролази, а у њеној материци болно цвили празнина, још ће се и паучина у њој ухватити. Да јој мужа, возача такође запосленог у Комитету, мање шаљу да воза и онога коме само стражњица хоће да види пута, можда би се и у њеном једнособном (једнособном, да се зна!) стану зачуо дјечји плач, а овако... Тражила је, прво од Синдиката, па онда и од самог Секретара, да јој дају новац за вантјелесну оплодњу, али за њене молбе нико није марио. Да је самостални стручни сарадник за идеолошко образовање, а могла би и то бити, завршила је средњу управну, на тим политичим факултетима ионако ништа више не науче, да је дакле стручни сарадник, дали би јој новца колико хоће, не за једну него за три вантјелесне оплодње, још би је слали и у бање, али ко ће дријешити кесу за једну чистачицу! Од оног дана када је показала заобљен стомак престала је да прича о томе, а Активисту је гледала са загонетним сјајем у очима.

– Не, не! То је нека подвала! Замјеник, па без руке, то не може бити!

Вајарев глас врати Секретареве мисли са заобљеног стомачића чистачице којој такође није знао име. Зна ли он уопште име иједног од свих тих силних службеника који се мотају по Комитету, као чунак на натри његове мајке (добро је запамтио како је за кратких зимских дана сједила за разбојем крај прозора и ткала, све док пипци бљедуњаве таме не би почели шарати стакло гранчицама и цвјетовима мрза,

понављајући до бесвијести неку дјечју пјесмицу коју је, ето, заборавио)?

– Десне – хтио је Активиста и овог пута да све доведе на своје мјесто.

– Зар је важно које? – одбруси Секретар.

– Важно је. За мене је важно – рече Вајар и, посегнувши за чашом, осјети још једном како му око руке зуји хладна празнина.

Често је, не најављујући се, свраћао у кабинет, а Секретар би, чим би се појавио, прекидао посао, из регала узимао боцу са двије кристалне чаше и спуштао на сточић у углу. Код њега је увијек било доброг пића. Доносили му руководиоци основних ћелија, директори предузећа и установа, посланици и они који су жељели да то постану. У посљедње вријеме усталила се пракса да се успостављају партнерски односи са градовима у иностранству. Град Б. изабрао је неко мјесто у Француској чије име нико није знао да изговори. У тај градић, често и без икаквог повода и разлога, одлазиле су многе привредне и друге делегације и враћале се не знајући да објасне зашто су ишле и о чему су се договориле. Али, ходочасници с масним дневницама, како их је народ потајице звао, редовно су доносили пакете доброг француског коњака. А зна се, најмање једна боца морала је да заврши у Секретаревом кабинету.

– Замисли, молим те, да се то догоди баш сада, на почетку мог трећег мандата – говорио је Секретар више себи него Вајару који је све нервозније погледао према регалу и лијепо посланим боцама иза сивкастог стакла.

– Средићемо то – одлучно је казао Вајар и нагло се подигао из фотеље.

Ти средити?! Позивани су чувени љекари с најпознатијих свјетских клинка, специјалисти о којима су написани дебели томови књига, па нису могли ништа учинити, а ти ћеш то средити?! Длијетом, чекићем, пањевима и гипсом, је ли? Склепати руку ко зна од чега, премазати је бронзом, па на послужавнику пред Замјеника: Изволите, молим! Ваша нова рука! Показујте нам пут, заповиједајте и пријетите њоме ако треба! Ви можда и можете без своје руке, али народ без ње никако не може. Без ваше руке био би обезглављен.

Секретар своје мисли није изрекао наглас јер није имао коме. Вајар је већ био изишао из кабинета, остављајући отворена варата, као неко ко одлази у журби и коме је баш у том тренутку свака секунда драгоцјена, јер од њега зависи судбина цијелог свијета, а Активиста се сасвим повукао иза завјесе, да погледом кроз прозор испрати Вајарев одлазак.

– Баш сад – понављао је Секретар – на почетку мог трећег мандата. Као да није могао да сачека док мало боље учврстим свој положај, сад кад су почели дрско и отворено да упућују и неке примједбе из базе, као, како је могло то и то боље и паметније да се уради, зашто се толико расипа, зашто се функционери возикају скупим лимузинама. Ма шта они знају! И ко су они да оцјењују мој рад?!

Погледао је према прозору, али на препарираном лицу Активисте, окренутог му полу-

профилом, није се назирао никакав знак одобравања.

– Уосталом, кад је већ ампутирао ту болесну руку, зашто је о томе морао да обавјештава јавност! Као да нам није доста наших невоља.

Активиста је преко прозирне навукао тешку плишану завјесу, баш онако неодређене боје какву је имало његово лице, скривено маском неутралности. Лагано је пришао регалу, натоčio пуну чашу и спустио је пред Секретара. Потом је без ријечи, бешумно изишао из кабинета, а тренутак касније испод затворених врата увлачио се чистачицин грлени кикот.

– Стомачић... Да... Активиста – мрмљао је Секретар приносећи тешку кристалну чашу устима.

Пријала му је самоћа и пожелио је да га више нико не узнемирава до краја дана.

2.

Ко си ти, драговићу мој?

Питање упућено самоме себи дуго је дрх-турило у мислима, а онда се стидљиво из њих измигољило и расплинуло бљедуњавом тамом кабинета.

Пред Секретара је одједном искочио мршуљав дјечачић куштраве косе из које су стршиле клемпаве уши. Скакутао је блатњавим друмом стрмином обраслом грмовима глога, трњине и купине док му је на леђима поскакивала вунена торбица с комадом кукурузе или сира, за ужину. Појешће је ако је сунчан и топао дан под крошњом неког дрвета. А ако је хладно, кишовито и сњеговито вријеме, ако лед пуца у срчикама букових стабала, појешће је успут, не заустављајући се, размишљајући да ли прије да загриза комад као лед стврднуге кукурузе или сира. Лијевом мишком придржавао је вунени торбак с половним књигама које је мајка купила за новац од проданих чарапа и приглавака. Плела их је зимус крај омаленог прозора њихове кухиње, увијек испуњене мирисом куваног киселог купуса или пасуља с комадићем чађаве сланине. И тако сваки дан, низбрдицом сат и по до школе, а нешто дуже у повратку кући, узбрдицом. Увијек сам, јер у његовом омањем засеоку, с тек пет-шест кућа, сјаћенх као да су у орловском гнијезду под планинским врхом, није било дјеце која би му правила друштво. Пратиле су га само птице које су цвркатале и чаврљале око и у крошњама дрвећа крај пута,

неуморне у потрази за каквом бубицом или сјеменком, и његове разбашурене мисли које су, попут оних бувица што су бјежале испред птичјих кљунова, послије несташног врлудања склониште тражиле испод чуперака његове косе.

До средње школе тешко је доспио.

Друге ратне године у његов заселак набасала је мања група војника. Поотимали су све што је могло да се поједе, а његовог оца натјерали да води заплијењене коње натоварене оним што су сељани стекли с муком и у зноју. Није се никада више вратио. Нико није знао која је то и чија војска била. Послије рата наговорили су мајку да покуша пред разним комисијама доказати да јој је муж отишао с партизанима и да је погинуо у ослободилачкој војсци, не би ли добила какву помоћ или пензију, али за то она није имала свједоке. Неко је касније посавјетовао да тврди да су га одвели четници и убили, али ни то није прихваћено. Из општине је, баш када је завршавао основну школу, ипак стигло рјешење да је он ратно сироче и да му је обезбијеђено мјесто у дому за оне који су остали без родитеља.

Усмјерили су га на изучавање месарског заната. Шта смета том занимању? Увијек под кровом, никад неће бити гладан, бира шта хоће, вољ му џигерица, вољ кољеница, вољ вратина, вољ бризле. Увјеравали га, а није требало, јер му је само било важно да се дочепа града, па радио макар шта и било гдје. У школи га дочекало изругивање његовим вуненим чарапама,

дотрајалим војничким ципелама, небојеном џемперу од грубе вуне и кошуљи од ручно тка-ног ланеног платна. У дому га је хватао страх да у чинији на великом трпезаријском столу за њега, жгољавијег од свих, неће остати нимало јела кад остали напуне своје тањире. На пракси крв, болна рика, скика и блејање умирућих жи-вотиња, суочавање са гашењем живота у очима заклане стоке, чишћење измета и прање бетон-ског пода велике клаонице, жесток мирис ду-вана увијеног у цигарет-папир или хартију за умотавање меса и тежак ракијски задах мајсто-ра из чијих уста стално врцају псовке.

По изученом занату, слиједио је први посао у клаоници: вежи живинче за задње ноге, пову-ци полугу и пусти га да мало виси, затим му за-риј нож под грло, па одрубљуј главу, дери кожу, вади утробу, черечи га, носи комадине до кука и вјешај их да са циједе, послије премјештај у хладну комору, касније пребацуј у хладњаче, да их развозе по месницама... Кад је примио прву плату, покуповао је поклоне и кренуо да их од-несе мајци, нека и она има топлу одијевку и ма-раму какву је одавно жељела. Док се од школе успињао истом стазом којом је некад као ђачић скакутао с торбицом на леђима, сусрете га ком-шија и рече да се баш те ноћи из његове матере измигољио и посљедњи дашак снаге. Нашле је ујутру комшије како с плетивом у рукама лежи на кревету, без сјаја у очима.

Поклоне је сахранио заједно с изможденим тијелом.

Рад у клаоници га је ојачао. Почео је да расте и да се развија, у годинама када су његови вршњаци растом и снагом већ били стигли докле се може. Послије неколико мјесеци изабраше га за руководиоца омладинске организације. Невичан руковођењу, сам је радио и потезао више него што се од њега очекивало. Брзо би уочена његова потпуна преданост организацији и идеји, па га изабраше у општински одбор и одмах послаше на скраћени курс за висококвалификоване раднике. Баш оног дана када је положио посљедњи испит, предсједника општинског одбора унаприједише и именоваше на виши положај, а њега поставише на његово мјесто. Развијен у лијепог младића, сада већ с укусом обучен, на завидном положају, лако нађе дјевојку, Јелицу, мушку фризерку, и ожени се. Ускоро доби стан, додуше скроман, једнособан, али за њих двоје довољан.

Вријеме је текло. Нови кадрови су стасавали, па неко други би изабран за предсједника општинског одбора, а њега послаше у главни град, у једногодишњу политичку школу. И док је тамо, по цијели дан и све до касних ноћних часова, разбијао главу Марксовим Тезама о Фојербаху и Кардељевим мислима о суштинским процесима у самоуправном социјалистичком друштву, супруга му се преста јављати писмима која су до тада стизала свакодневно. Шта ћеш, мушка фризерка, милује мушке главе, провлачи прсте кроз косу, додирне увенце, завуче руку под кошуљу, тобоже да покупи длачице с врата, рамена и груди, па тако налети на

младог официра, а зна се да су официри морали чешиће да се шишају. Шишала и шишкала она њега, па, као успаљена јуница, отпирлитала с њим у Кавадарце. Добила прекоманду на југ!

Није се више женио.

По завршетку политичке школе добио је посао самосталног стручног сарадника у Комитету. На првим изборима повјерише му мјесто секретара. Један, па други, а недавно и трећи мандат.

И ево сада Секретара у полутами кабинета, самог, с чашом у руци. Само кад се сјети оног дјечачића који скакуће низбрдицом према школи, док му на леђима поскакује вунена торбица с комадом кукурузе и сира, лице му смекша смијешак.

Ето, то си ти, драговићу мој, рече сам себи и отпи гутљај. Знам доста о теби, али опет не могу рећи да те познајем.

3.

Нису примијетили када је Активиста изишао, али су се окренули према вратима када се вратио у кабинет. У подигнутој руци, као да је у њој послужавник с напуњеним чашама, носио је непресавијен папир. Пажљиво га је спустио пред Секретара, који са Вајарем од раног јутра сједи за сточићем на коме није било ничег осим новина, а у њима ни ријечи о Замјениковој руци. Узалуд Вајар погледа према регалу са боцама и чашама, Секретару не пада ни на крај памети да наточи пиће.

– Депеша из Централe – разлио се кабинетом смирени глас Активисте који се брзо повукао према прозору и половину тијела склонио иза завјесе.

Секретар је дуго и пажљиво читао текст, загледао га са свих страна, мјерио у њему сваку ријеч, па коначно, допуштајући смијешку да мало смекша црте његовог строгог четвртастог лица, мјестимично прекривеног тамнољубичастим колутовима, наглашавајући сваки слог, свечано рекао:

– Замјениково здравље је, послије операције, стабилно!

Одахнуо је, руком обрисао зној с чела, па хитро устао, узео из регала боцу чиваса и двије чаше и спустио их на сточић за којим је сједио Вајар.

– Знао сам да неће... за мог мандата – с олакшањем је Секретар истресао из себе дуго гомилану зебњу.

– Шта неће? – питао је Вајар точећи виски и ослушкујући неодољиво клокотање.

– Знаш ти добро шта, само ме вучеш за језик, да се изланем па да отрчиш у град и причаш шта сам рекао.

Вајарев загонетни смијешак био је једини коментар на Секретарево пецкање.

– Него, оно јуче? Ти рече да се може среди-ти то у вези са Замјениковом руком?

– Наравно. Ја никад не говорим нешто о чему претходно добро не размислим.

Вајар је могао имати четрдесет, четрдесет пет година највише. Његова куштрава црна коса увијек је била масна и у праменовима је падала преко дебелог врата и високог, знојем орошеног чела. Ситне очи стално су му играле, као на зејтину, како је говорила чистачица када би га неко споменуо у њеној близини. Никада нигдје није био запослен нити је имао какво занимање. Избачен је из трећег разреда машинске школе због превеликог броја неоправданих изостанака са часова. Од самог почетка школске године, све док љето и јесен нису потиснуле киша и снијег, по цијели дан је лутао шумама око града у потрази за необичним гранама и коријењем шумског дрвећа. Мада је на полугодишту кажњен укором пред искључење, првих прољећних дана опет се отиснуо на брда претражајући сваку увалу, поток и неприступачну косу, вребајући погледом копца какву необичну вржину или чворноват огранак. Најдуже се задржавао покрај изваљених стабала и загледао њихово коријење. Када су

му саопштили да је избачен из школе најљубавније се захвалио директору, изишао из његове канцеларије и у ходнику запјевао колико га грло носи.

– Слобода! Коначно слобода! – повикао је изишавши на школско двориште.

Набавио је ножић, мање длијето и чекић, купио безбојан лак, и почео од вржина, огранака, сасушених пањића и жила необичног облика правити скулптуре. Радио је тако што би прво пажљиво одстранио кору, понеку жилицу или гранчицу, те длијетом обрадио какав занимљив чвор, а понекад љепилом двије жиле спојио у један комад, па та своја умјетничка дјела, како их је називао, премазивао лаком и продавао гдје год је стигао. Дању је одлазио на пијаци или би пред фабричким капијама сачекивао раднике кад су излазили с посла. Посјећивао је канцеларије, неуморно обилазио кафане, а увече је у хотелским ресторанима и градској кафани упорно обилазио столове док не би распродао своја дјела. Цијене је утврђивао на лицу мјеста. Може за сто педесет? Видите да је то умјетничко дјело изузетне вриједности. Некада ће вриједити хиљаде и хиљаде. Добро, дајте сто. У реду, нека буде осамдесет. Педесет, то је коначна цијена! Ни парице мање! Хајде, нека буде за двадесет, да макар платим лак који сам утрошио. Прије него што би успио да гурне новац у задњи џеп похабаних фармерки, већ би био за сусједним столом. Брат брату, вриједи сто двадесет... Шта кажете? Двадесет?!